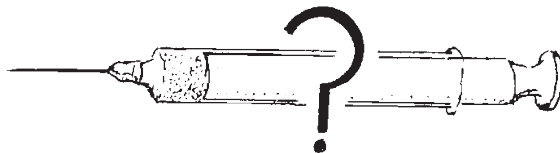

SANJYM ETMEK BOÝUNÇA DÜŞÜNDİRİŞLER WE SERESAPLYLYK ÇÄRELERI

IX BAP

SANJYMY HAÇAN EDIP, HAÇAN ETMELI DÄL

Sanjymlyry ýgy-ýgydan etmeli däl. Lukmançylygyk bejergisini talap edýän keselleriň köpüsinde derman içeniň has oňatdyr. Umumy kada:

Sanjym derman içeniňden has howpludyr.

Sanjymlyr diňe juda zerur bolan ýagdaýlarda edilmelidir. Gyssagly ýagdaýlar bolaýmasa, sanjymlyry diňe saglygy goraýşyň işgärleri ýa-da örän tejribeli adamlar etmelidir.

Sanjymlyry şu aşakdaky ýagdaýlarda etmelidir:

1. Derman diňe sanjym görmüşinde bolanda.
2. Syrkaw ýgy-ýgydan gaýtaryan ýa-da huşsuz ýagdaýynda.
3. Juda zerur bolan ýa adatdan daşary ýagdaýlarda (sah. 66).

LUKMAN DERMANLARY SANJYM GÖRNÜŞINDE BELLÄNDE NÄME ETMELI?

Käwagt lukmanlar sanjym gerek bolmasa-da, olary syrka belleýärler. Galyberse-de, olar sanjym üçin has köp pul talap etmeleri hem mümkin. Käbir adamlar oba ýerlerde sanjym etmegiň howpludygyny unudýarlar.

1. Eger saglygy goraýş işgäri ýa tebip size sanjym etmekçi bolsa, dermanyň size ýarandygyny we sanjym edýäniň ähli ätiýaçlyk çäreleri görýändigine göz ýetiriň.
2. Eger lukman size dermanlary sanjym görmüşinde belleýän bolsa, öz ýaşayan ýeriňizde sanjym eder ýaly tejribeli adamyň ýokdugyny düşündiriň. Şonuň üçin-de, dermanlary içilýän görnüşde bellemegini haýyş ediň.

Eger lukman siziň ganyňyzy barlamazdan witaminleriň ýa B12 vitaminiň sanjymlyryny bellejek bolsa, razylaşmaň. Başga lukmana ýüz tutjakdygynyňyza oňa aýdyň.

SANJYMYŇ ÖRÄN GYSSAGLY GÖRNÜŞDE EDİLMELİ ÝAGDAÝLARY

Şu keselerde lukmançylyk kömegini tiz ýetirjek boluň. Eger kömek gijigýän ýa syrkawy saglyk merkezine gysga wagtda eltip bolmaýan bolsa, ýaramly dermanyň sanjymyny tizden-tiz ediň. Sanjymyň edilmeli mukdaryny anyklamak üçin aşakdaky sanawy ünsli okaň. Sanjym etmezden ozal onuň edäýjek goşmaça täsirlerini anyklaň we zerur ätiýaçlyk çärelerini görüň.

Şu kesellerden	Şu dermanlaryň sanjymalaryny ediň
Öýken sowuklamasynyň agyr görnüşi (sah. 171) Çaga dogrulandan soň bolýan infeksiýalar (sah. 276) Gangrena (sah. 213)	Penisillin uly mukdarlarda (sah. 352)
Bürmek keseli (sah. 182)	Penisillin (sah. 351) Bürmek keseline garşy bolan syworotka (sah. 389) Fenobarbital (sah. 389) ýa-da Diazepam (sah. 390)
Köriçege (sah. 94) Peritonit (sah. 94) ýa-da garynda ok/tyg ýarasy bolanda	Ampisilliniň uly mukdarlary (sah. 353) ýa-da penisillin streptomisin bilen (sah. 354)
Zäherli ýylanlaryň çakmagy (sah. 105) Içýanyň çakmagy (çagalarda, sah. 106)	Ýylan zäherine garşy bolan antitoksin (sah. 388) Içýan zäherine garşy bolan antitoksin (sah. 388)
Meningit (sah. 185) (inçekeseliň bardygyna güman etmedik ýagdaýyňyzda)	Ampisillin (sah. 353, 354) ýa-da penisillin (sah. 352) uly mukdarlarda
Meningit (sah. 185) (inçekeseliň bardygyna güman eden ýagdaýyňyzda)	Ampisillin ýa-da streptomisin penisillin bilen (sah. 353, 354) we mümkin bolsa, inçekesele garşy bolan beýleki dermanlar (sah. 361)
Saklap bolmaýan gaýtarmalar (sah. 161)	Antigistaminler, mysal üçin diprazin (Pipolfen) (sah. 386)
Güýçli allergik täsir Allergiki şok (sah. 77) we güýçli demgysma (sah. 167)	Adrenalin, (sah. 385) we mümkin bolan ýagdaýynda difengidramin (Dimedrol, sah. 387)
Şu aşakdaky dowamly keselerde hem sanjymlary ulanýarlar. Ýöne olar seýrek ýagdaýda gys saglygy bolýarlar. Bejerilişi babatda saglygy goraýyş işgäri bilen maslahatlaşyň.	
Inçekesel (sah. 179, 180)	Streptomisin (sah. 363) inçekesele (sah. 361) garşy bolan beýleki dermanlar bilen
Merezýel (sah. 237)	Penisillin örän uly mukdarlarda (sah. 238)
Sözenek (gonoreýa sah. 236)	Kanamisin ýa-da penisillin (sah. 360)

SANJYMYŇ GEREK DÄL ÝAGDAÝLARY

- Lukmançylyk kömegini tiz alyp bilen ýagdaýyňyzda, **hiç haçan** sanjym etmäň.
- Keseliň düýpli bolmadyk ýagdaýynda, **hiç haçan** sanjym etmäň.
- Sowuklama ýa dümewe garşy **hiç haçan** sanjym etmäň.
- Öz bejermekçi bolýan keseliňize garşy bolmadyk dermanlaryň sanjymyny **hiç haçan** etmäň.
- Derman barada ähli zady anyklap, ähli ätiýaçlyk çärelerini görýänçäňiz, **hiç haçan** sanjym etmäň.

SANJYM ÜÇIN BOLMADYK DERMANLAR

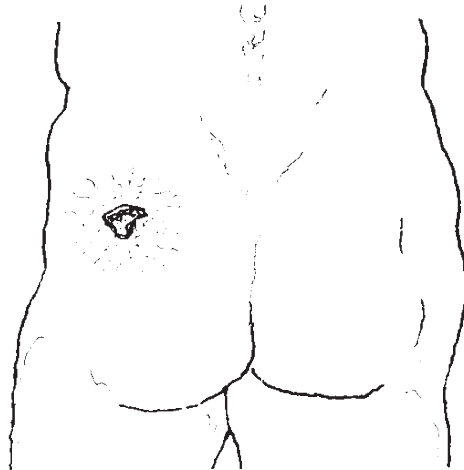
Aşakdaky dermanlary sanjym görnüşinde ulanylmasa gowudyr:

1. **Witaminler.** Seyrek ýagdaýlarda witaminleriň sanjymlary olaryň içilýän görnüşinden oňat bolup biler. Sanjymlar has gymmat we howpludyr. Witaminleri sanjym görnüşinde alanyňyzdan, gerdejik we derman şiresi görnüşinde alanyňyz gowudyr. Has oňady — witamine baý iýmiti iýmeli (sah. 111).
2. **B12 vitamini.** Olary sanjym üçin ulanmaň! Olar iriňli dömmelere ya howply allergik täsirlere sebäp bolmagy mümkin (şok, sah. 70). Düzümünde demir bolan gerdejikler gan azlygyň hemme ýagdaýlarynda has peýdalydyr (sah. 393).
3. **Kalsiý.** Kalsini damardan örän haýallyk bilen goýbermeseň, örän howpludyr. Ol ýanbaşdan sanjym edilende iriňli dömmäniň bolmagyna sebäp bolýar. Baý tejribesi bolmadyk adamlar hiç haçan kalsiniň sanjymlaryny etmeli däldir.
4. **Penisillin.** Penisilliniň bejerip bilýän infeksiýalarynyň ählisini diýen ýaly penisillin toparynyň dermanlarynyň gerdejik görnüşi bilen hem bejerip bolýar. Penisillin sanjymlarda has howpludyr. Penisilliniň sanjymlaryny diňe örän howply infeksiýalarda ulanyň.
5. **Penisillin streptomisin bilen.** Şu utgaşdyrylan dermandan gaça durjak boluň. Ony sowuklamada ýa-da dümewde ulanmaň, sebäbi ol asla täsir etmeýär. Bu derman uly kynçylyklara: kerlige ýa ölüme sebäp bolup biler. Galyberse-de, ol çenden aşa köp ulanylanda, inçekeseliň we beýleki agyr keselleriň bejermesini kynlaşdyrýar.
6. **Lewomisetin we tetrasiklin.** Bu dermanlar gerdejik görnüşinde kabul edilende, has oňat täsir edýändir. Sanjym edeniňizden, kapsulalary we derman şirelerini ulanyň (sah. 356 we 357).
7. **Damardan goýberilýän erginler.** Olar diňe organizmiň örän guraklanan ýagdaýynda örän tejribeli adamyň kömegi arkaly goýberilýär. Derman nädogry goýberilende, infeksiýalara ýa ölüme eltýär (sah. 53).
8. **Damardan goýberilýän dermanlar.** Dermanlary damardan goýbermek örän howpludyr. Şonuň üçin-de, ony diňe saglygy goraýşyň ökde işgäri etmelidir. Daşynda “diňe damardan goýbermeli” diýlip ýazylan demanlary hiç haçan ýanbaşdan etmäň. Şeýle-de, “diňe myşsadan etmeli” diýlen dermanlary hiç haçan damardan urmaň.

HOWPLULYK WE SERESAPLYLYK ÇÄRELERI

Islendik dermanyň sanjymy edilende, şu howplar: (1) iňňe arkaly düşýän mikroblar infeksiýanyň döremegine sebäp bolýarlar we (2) dermanyň sebäp bolýan allergik ýa zäherleýji täsirleri ýüze çykýar.

1. Sanjym edilende, ýokarda agzalan howplar ýüze çykmaz ýaly, hökman doly arassaçylygy saklamalydyr. Bir gezek ulanylýan şprisiň daşyny aýryp, dermany alanyňyzdan soň iňňäniň gapajygyny geýdiriň we diňe sanjym ediljek bolanda çykaryň. Şol bir şprisi ikinji gezek ulanmaň. Sanjym etmek baradaky görkezmelere (indiki sahypalara seret) ünsli eýeriň. Sanjymy taýynlap, ony etmezden öň elleriňiziň gowy ýuwlandygyna göz ýetiriň.
2. Dermanyň etjek allergik täsirleri barada bilip, sanjymdan öň ähli seresaplylyk çärelerini görüň.

GOWY GAÝNADYLMADYK WE ZYÝANSYZLANDYRYLMADYK IŇNEDEN ŞULAR ÝALY IRIŇLI DÖMME ÝÜZE ÇYKÝAR.

Eger allergiýanyň ýa zäherlenmäniň haýsydyr bir alamaty peýda bolan bolsa, şol bir dermany ýa şoňa meňzeş dermany hiç haçan bermäň:

- Iteşen ýa gijilewükli örgün;
- Çişginlik;
- Dem alşyň kynlaşmagy;
- Şok ýagdaýynyň alamatlary (sah.70);
- Başyň aýlanmagy, ýüregiň bulanmagy;
- Görüjilik ukybynyň peselmegi;
- Gulagyň şaňlamagy ýa kerlik;
- Arkada güýçli agyryň bolmagy;
- Peşew etme kynçylygy.

ITEŞEN ÝA GIJILEWÜKLI ÖRGÜN SANJYM EDILENDEN SOŇ BIRNÄÇE SAGATDAN ÝA-DA BIRNÄÇE GÜNDEŇ BOLUP BILÝÄR. EGER SYRKAWA ŞOL DERMANYŇ BERILMEGI DOWAM ETDIRILSE, GÜYÇLI ALLERGIK TÄSIRI ÝÜZE ÇYKYP, HATDA ADAMYŇ ÖLMEGI HEM AHMAL (SAH. 70).

Bu çaga hapa (zyýansylandyrylmadyk) iňňe bilen sanjym edipdirler.

Hapa iňňe arkaly infeksiýa ýokuşyp, ol iriňli dömmäniň we güýçli gyzdyrmanyň bolmagyna sebäp bolupdyr. Ahyrda bu iriňli dömmä ýarylypdyr (aşakdaky suratda).

Bu çaga sowuklama garşy sanjym edilipdir. Bu çaga derman hem berilmeli däldi. Sanjym peýda etmegiň deregine çaganyň saglygyna uly zeper ýetirdi.

SERESAP BOLUŇ: mümkin bolan ýagdaýda sanjymyň ýerine içilýän dermanlary kabul ediň (aýratyn hem çagalar üçin).

Şular ýaly kynçylyklaryň döremezligi üçin näme etmeli:

Sanjymlary örän zerur bolan ýagdaýynda ediň.

- Sanjym edilende, hemme arassaçylyk çärelerini berjaý etmeli.

- Diňe şu keselde maslahat berilýän dermanlary ulanyň. Dermanyň zaýalanmandygyna we oňat saklanandygyna göz ýetiriň.

- Sanjymy edilmeli ýerinden dogry ediň. Bábeklere we ýaş çagalara sanjymy ýanbaşdan etmäň. Muňa derek sanjymy ýokarrak ýerden, buduň daşky böleginden ediň. (Şu çaga sanjymyň **örän aşakdan**, ýagny nerwlerine zeper ýetirip bolýjak ýerinden edilendigine üns beriň).

KÄBIR DERMANLAR SANJYM EDILENDE, ÝÜZE ÇYKÝAN ALLERGIK TÄSIRLER

Käwagt sanjymdan soň ALLERGIK ŞOK diýip atlandyrylýan howply täsiriň ýüze çykmagyna sebäp bolýan dermanlaryň topary:

- penisillin (şol sanda ampisillin hem)
- atyň syworotkasyndan taýýarlanýan antitoksinler

ýylanlaryň we içýanlaryň zäherine garşy bolan dermanlar bürmek keseline garşy antitoksin

Öň adama şu dermanlaryň ýa-da şu topara degişli dermanlaryň biri edilip görülen ýagdaýynda, allergik täsiriň ýüze çykmak howpy has hem artýar. Eger derman edilenden soň birnäçe sagatdan ýa günden allergik täsirini (iteşen, gijilewük, örgün, çişginlik ýa demgysma) beren bolsa, bu howp has hem uludyr.

ALLERGIK ŞOK bal arysynyň, ýa arynyň çakmagynyň, ýa-da içilen dermanyň netijesinde örän seýrek ýagdaýlarda ýüze çykýar.

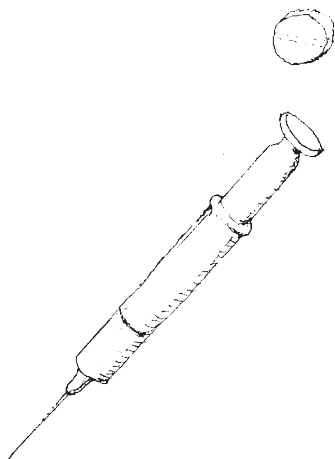

Sanjymyň berýän howply täsiriniň önüni almak üçin:

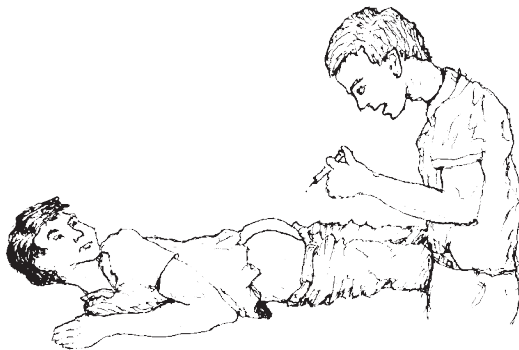
1. Sanjymy juda zerur bolanda ediň.
2. Ýokarda ady agzalan dermanlaryň sanjymyny etmezden öň adrenaliniň (sah. 385) 2 ampulasyny we diprazin (Pipolfen, sah. 386) ýa difengidramin (Dimedrol, sah. 387) ýaly antigistaminiň ampulasyny taýýarlap goýuň.
3. Sanjym etmezden öň syrkawdan şu dermanyň ozal gijilewük ýa beýleki allergik täsirini berip-bermändigi barada soraň. Eger ozal allergik täsir beren bolsa, şu ýa şu topardan bolan dermanyň sanjymyny etmäň ýa-da gerdejik görnüşinde bermäň.
4. Bürmek keseli ýa ýylan çakan ýaly howply ýagdaýlarda antitoksin allergik täsirini berer öýtseňiz (eger adamyň allergiýasy ýa demgysmasy bolsa ýa-da şondan öň atyň syworotkasy kabul eden bolsa), antitoksiniň sanjymyndan 15 min. öň dipraziniň (Pipolfeniň) ýa-da difengidraminiň (Dimedrolyň) sanjymyny ediň: ululara agramlaryna laýyklykda 25-den 50 mg-e çenli, çagalara 10-dan 25 mg-e çenli (ser.sah. 387)
5. Islendik dermany sanjym edeniňizden soň, syrkawda ALLERGIK ŞOGUŇ aşakdaky alamatlaryň ýüze çykanyny barlamak üçin, oňa 30 minut ýaly gözegçilik ediň:
  - Adamyň derisi sowuk, çygjarýan, çalymytyk (sowuk der);
  - damaryň ýa ýüregiň ýygy-ýygdan gowşak urmagy;
  - demgysma;
  - özünden gitme (çaşma).
6. Şu alamatlar ýüze çykan badyna adrenalin sanjymyny ediň: ululara ½ ml, çagalara ¼ ml. Syrkawy ŞOK ýagdaýyndan çykaryň (sah. 77). Antigistaminiň mukdaryny iki esse edip, birbada beriň.

PENISILLINIŇ SANJYMY EDILENDE, HOWPLY TÄSIRLERIŇ ÖŇÜNI NÄDIP ALMALY?

1. Ýeňil we aram infeksiýalarda: penisilliniň gerdejigini beriň, sanjym etmäň.

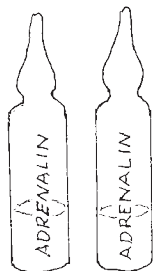
2. Sanjym etmezden öň syrkawdan şulary soraň: “Penisilliniň sanjymyndan soň sizde örgün, gijilewük, çişginlik ýa demgysma boldumy?”

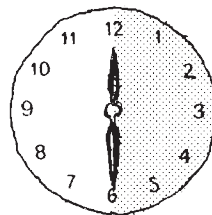
Eger olaryň özünde bolandygyny tassyklasa, penisillini ýa ampisillini ulanmaň. Eritromisin (sah. 355) ýaly başga antibiotigi ýa sulfanilamidi ulanyň (sah. 358).

3. Penisilliniň sanjymyndan öň:

hemişe
EPINERFINIŇ
(Adrenaliniň)
ampulasyny
taýynlap goýuň.

4. Sanjymdan soň:

syrkawa 30 min. gözegçilik ediň.

5. Eger syrkawyň reňki agaryp, ýürek urmasy artsa, dem almasy kynlaşsa ýa özünden gidip başlasa, ýanbaşyndan (ýa ýöne derisiniň aşagyndan, sah. 167) derrew Adrenalin (kiçi çagalara ampulanyň $\frac{1}{4}$ bölegini) ampulasynyň ýarysyny sanjyň we zerur ýagdaýda sanjymy 10 minutdan gaýtalaň.

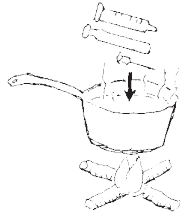

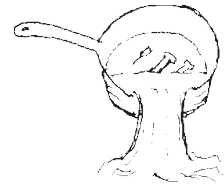
ŞPRISI SANJYM ÜÇIN NÄHILI TAÝYNLAMALY

Şprisi taýynlamazdan ozal eliñizi sabynlap ýuwuň.

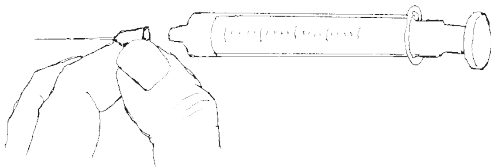
1. Şprisi we iňňesini 20 min. gaýnadyň.

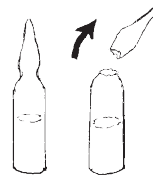
2. Şprise we iňňä el degirmän, gaýnan suwuny döküň.

3. Şpris bilen iňňesini birikdiriň (iňňäniň düýbünden tutuň). Häzirki döwürde ulanylýan bir gezeklik şprisleriň daşyndaky kagyzy aýyryp, onuň iňňesini geýdirmeli we gerekli dermany doldurmaly.

4. Distillirlenen suwly ampulany süpüriň we ujyny döwüň.

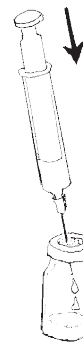
5. Şprisi dolduryň (iňňäniň ujy ampulanyň daşyna degmez ýaly seresap boluň)

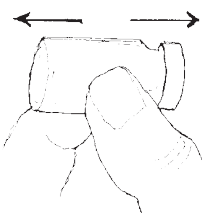
6. Çüýşäniň rezin gapajygyny spirte ýa gaýnan suwa öllenen arassaja pamyk (esgi) bilen süpüriň.

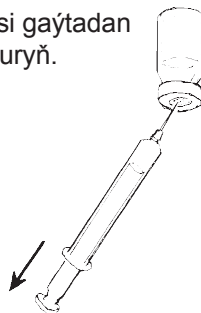
7. Distillirlenen suwy tozly çüýşä guýuň.

8. Derman doly ereýänçä, çüýşäni silkiň.

9. Şprisi gaýtadan dolduryň.

10. Şprisdäki howany çykaryň.

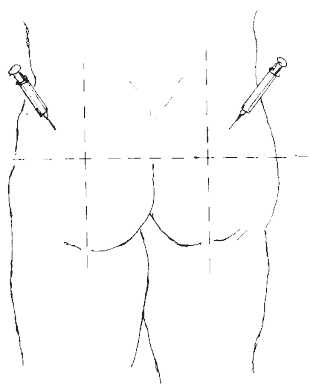
Iňňäni hiç zada, hatda spirtli pamyga-da degraýmekden ägä boluň. Eger siz iňňäni tötänlikde barmagyňyza ýa-da başga zada degren bolsaňyz, ony gaýtadan gaýnadyň ýa-da çalşyň).

SANJYMY NÄHILI ETMELI?

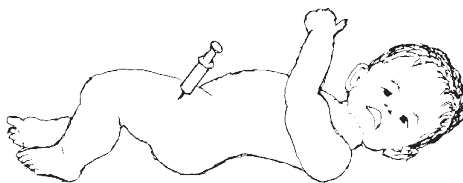
Sanjym etmezden ozal **eliňizi sabyňlap ýuwuň.**

Sanjymy ýanbaşyň ýokardaky daşky dördten bir bölegine edeniň gowudyr.

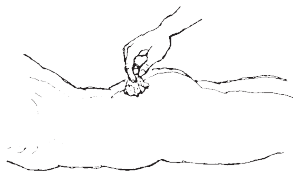
DUÝDURYŞ: Sanjymy deriniň infisirlenen ýa örgüni bolan ýerine etmäň.

Bäbeklere we ýaş çagalara sanjymy ýanbaşdan etmäň. Sanjymy buduň daşky ýokarky bölegine ediň.

NÄDIP SANÇMALY?

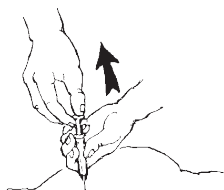
1. Derini sabyňly suw ýa-da spirt bilen agyrtman süpüriň (sanjym edilmezden öň, bugaryp aýrylandygyna göz ýetiriň).

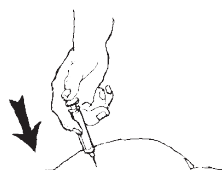
2. Iňňäni göni sanjyň (eger bu çalasyňlyk bilen edilse, agyry az bolar).

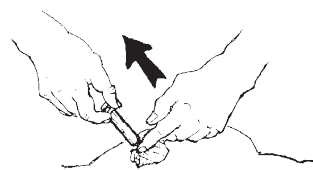
3. Sanjymy etmäňkäňiz porşeni yza çekiň (eger şprisi gan düşse, iňňäni çykaryň-da, başga ýerden sanjyň).

4. Eger gan bolmasa, dermany haýal goýberiň.

5. Iňňäni sogruň we derini gaýtadan süpüriň.

6. Sanjymdan soň şprisi suw bilen çaykaşdyryň. Iňňäni içini hem suw bilen çaykaň. Indiki gezek ulanmazdan öň ony ýene-de gaýnadyň.

BELLIK: Häzirki döwürde giňden ulanylýan bir gezeklik şprisi sanjymdan soň, iňňäniň gapajygyny geýdirip, zibilhana zyňmaly. **ONY IKILENÇ ULANMAK ÖRÄN HOWPLUDYR.**

SANJYM NÄDIP ÇAGANY MAÝYP EDIP BILER

Dogry ulanylan ýagdaýynda belli bir derman sanjymlary (mysal üçin, waksinasiýa) çagalaryň saglygyny goramakda we olaryň maýyp bolmagynyň önüni almakda örän wajypdyr. Emma arassa bolmadyk iňňe we şpris howply infeksiýanyň ýokuşmagyna sebäp bolup bilýär. Arassa bolmadyk iňňeler we şprisler AIDW/AIDS ýa-da beýleki howply keselleriň, mysal üçin, sary getirmäniň wiruslarynyň bir adamdan başga ýokuşmagyna sebäp bolýarlar. Hapa iňňeler we şprisler ysmaz keseline ýa ölümüne eltýän infeksiýalary hem ýokduryp bilýär. **Hiç haçan bir adamda ulanan iňňäni we şprisiňizi başga adamda ulanmaň.**

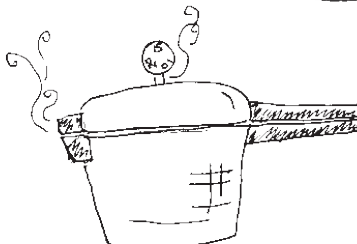
Käbir dermanlaryň sanjymlary howply allergik täsirlere, zäherlenmä, kerlige ýa beýleki agyr ýagdaýlara hem eltip biler. Mysal üçin, göwreli aýallara çaganyň dünýä inmegini tizleşdirmek we enäni “kuwwatlandyrmak” üçin köplenç serişdeler berýärler, emma bu sanjymlar ene we çaga üçin örän howpludyr. Olar çaganyň beýnisine zyýan ýetirip, hatda ölmegine hem sebäp bolup biler.

GURALLARY NÄDIP ARASSALAMALY (STERILIZASIÝA ETMELI)

Ýokanç keselleriň köpüsi, mysal üçin, AIDS (sah. 399), sary getirme (sah. 172) we bürmek (sah. 182) ýaly keseller syrkawdan sag adama hapa şpris, iňňe we beýleki gurallar (şol sanda gulak deşmek, iňňe goýmak, taturowka etmek, sünnetlemek üçin ulanylýan gurallar) arkaly geçip biler. Deri infeksiýalaryň köpüsi we iriňli dömmeler hem arassalanmadyk gurallardan başlanýar. **Nähili bolanda hem derini kesmek ýa deşmek üçin diňe arassalanan gurallary ulanmaly.**

Ynha, arassalamagyň (sterilizasiýa etmegiň) birnäçe usuly:

- 20 minut gaýnatmaly (eger sagadyňyz bolmasa, suwuň içine 1-2 tüwi dänejiğini atyň. Tüwi bişende gural hem eýýäm arassalanan bolar).
- Ýörite gazanda (awtoklawda) buglamaly.
- Hlor bilen suwuň 1:7 gatnaşygynda edilen ergininde ýa 70%-li etil spirtiniň ergininde 20 minut saklamaly. Eger mümkin bolsa, şular ýaly erginleri günde täzeläp duruň, sebäbi olar duranda güýjünü ýitirýärler. Şprisiň içiniň hem arassalanandygyna göz ýetiriň (şprise şol ergini sorduryp, ony soňra döküň.

Ýokanç keseli bolan syrkawa kömek edeniňizde, elleriňizi ýygy-ýygydan sabyňlap ýuwuň.